

LBRIS

We know
books

Cristian Vasile

ÎN
TRE
VATICAN ȘI KREMLIN

BISERICA
GRECO-CATOLICĂ
ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST

LITERA

București

<i>Introducere</i>	9
<i>Listă a abrevierilor</i>	17
1. Biserica Romano-Catolică și comuniștii est-europeni 1944–1950	19
Originile conflictului	19
Patriarhia Rusă – un nou adversar al Sfântului Scaun în Europa Răsăriteană	26
Relațiile diplomatice. Restrângerea și suprimarea comunicării nunțiatorilor cu comunitățile catolice	28
Presa	32
Modificarea legislației și poziția ierarhiei	32
Politica școlară și limitarea vieții monahale	34
Acțiunile de caritate	36
Asociațiile catolice și preoțimea procomunistă	37
<i>Divide et impera</i>	39
Atitudinea clerului catolic în campaniile electorale	42
Arestările	45
Supraviețuirea instituțională a Bisericilor Romano-Catolice ...	48
Suprimarea celor mai importante Biserici Greco-Catolice din Europa Răsăriteană	50
2. Propuneri de unificare a celor două Biserici românești în anii 1944–1947	62
Chestiunea „reîntregirii” religioase înainte de 1944	63
Reluarea tezei privind desființarea Bisericii Unite după 1944. Răspunsul greco-catolic	71

Patriarhul Nicodim și îmbunătățirea relațiilor cu Biserica Catolică (1946–1947).....	75
Acțiunea de unire a Bisericilor promovată de monseniorul Vladimir Ghika.....	80
3. Situația Bisericii Greco-Catolice în anii 1945–1947.....	99
Tentative de atragere a Bisericii Unite de partea noii puteri.....	99
Menținerea Bisericii Române Unite într-o stare de provizorat.....	102
Atitudinea clerului greco-catolic în campania electorală din 1946.....	108
Arestarea mai multor preoți	110
4. Pregătirea suprimării	115
Impactul lichidării „uniatismului“ ucrainean	115
Ofensiva legislativă împotriva Bisericii Greco-Catolice	121
5. Lichidarea Bisericii Române Unite (octombrie–decembrie 1948).....	134
Adunarea de la Cluj (1 octombrie).....	134
Excomunicarea preoților apostatați și reacția Vaticanului la încălcarea libertății religioase	138
Unificarea forțată	142
Arestarea episcopilor	151
Reacții romano-catolice	155
6. Răspunsul în fața agresiunii comuniste. Predicile lui Ioan Suciu.....	157
Gândirea și scrierile	158
Contestarea regimului comunist.....	160
7. Desființarea Bisericii Române Unite și poziția ierarhiei ortodoxe	171
Apelul la unire bisericească al mitropolitului Bălan (15 mai 1948)	171

Reînnoirea chemării la ortodoxie. Momentul Justinian	178
Conferința panortodoxă de la Moscova și denunțarea Concordatului	181
„Unificarea“ bisericească	185
Arhieriei reticente față de revenirea forțată la ortodoxie.....	187
Vizite arhieresti în centrele și parohiile „revenite“	192
Încercări de convertire a episcopilor greco-catolici	195
8. Supraviețuire clandestină 1949–1965	205
Nunțiatura Apostolică și „rezistența“ greco-catolică	205
Fenomenul „retractării“	211
Episcopii – din închisoare în domiciliu obligatoriu	218
Clericii și experiența detenției	224
Preoții uniți și rezistența armată	234
Sprijinul romano-catolic	236
Anul 1956 – manifestările publice de credință și consecințele lor	240
BOR și chestiunea „uniată“	247
Limitele relaxării ideologice de la începutul anilor 1960.....	249
9. „Elemente ostile din rândul cultelor“.	
Greco-catolicii în epoca N. Ceaușescu	253
Sfârșitul lui Iuliu Hossu	253
Noi demersuri pentru legalizarea Bisericii Unite	260
Umbra Securității	265
Sfântul Scaun și ajutorarea greco-catolicilor	268
Reacții la discursul oficial ortodox	270
Informatorii din mediul greco-catolic	276
Istoria „uniatismului“ scrisă de Securitate.....	281
Rolul destinat uniților în combaterea „iredentismului maghiar“	283
Influența momentului Helsinki	289
Relațiile româno-vaticane și problema greco-catolică în anii 1980.....	293

Disensiuni speculate de Securitate	295
Ultimii ani de clandestinitate	298

<i>Încheiere</i>	303
------------------------	-----

**Postfață la prezenta ediție. Scrisul istoric autohton
și preocupările privitoare la trecutul recent**

al Bisericii Greco-Catolice	309
--	-----

Memorialistica apărută sub comunism	311
---	-----

Simulacrele judiciare: cazul episcopului Alexandru Rusu	313
---	-----

Teme controversate	317
--------------------------	-----

Beatificarea și anul istoriografic 2019	319
---	-----

Istoria greco-catolicismului postbelic ca parte a istoriei României	324
--	-----

BRU, romano-catolicismul și relațiile româno-vaticane	327
---	-----

A treia generație de istorici ai greco-catolicismului?	330
--	-----

<i>Anexe</i>	337
--------------------	-----

<i>Summary</i>	369
----------------------	-----

<i>Bibliografie</i>	377
---------------------------	-----

<i>Indice de nume</i>	393
-----------------------------	-----

BISERICA ROMANO-CATOLICĂ ȘI COMUNIȘTII EST-EUROPENI 1944–1950¹

Originile conflictului

Spre deosebire de celelalte organizații confesionale din Europa de Est, Biserica Romano-Catolică (incluzând aici și riturile orientale, reprezentate în principal de Bisericile Greco-Catolice) avea o structură puternic centralizată² și se subordona, atât spiritual, cât și canonic, Sfântului Scaun, stat care era considerat de sovietici și de comuniștii est-europeni „centru al reacțiunii internaționale”³.

¹ Delimitările cronologice sunt mai mult convenționale, deși nu sunt chiar lipsite de orice relevanță, având în vedere că în toamna lui 1944 începea confruntarea dintre sovietici și Biserica Greco-Catolică din Ucraina occidentală, iar în aprilie 1950 avea loc unificarea forțată a Bisericii Catolice Răsăritene din Cehoslovacia, proces ce încheia lichidarea oficială, la ordinele Moscovei, a celor mai însemnate Biserici „uniatare” din spațiul european controlat de URSS.

² Este demn de notat că, în timpul pontificatelor lui Pius al XI-lea și Pius al XII-lea, centralizarea s-a accentuat odată cu extinderea rolului internațional al Bisericii (Jean-Baptiste Duroselle, Jean-Marie Mayeur, *Istoria catolicismului*, traducere de Teodora Pavel, București, Editura Științifică, 1999, p. 91). Pe bună dreptate, comportamentul mai brutal al comuniștilor față de Biserica Catolică a fost explicat prin existența unei puternice subordonări a acesteia față de Sfântul Scaun (Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere de Silvia Albișteanu și Ana Zbârcea, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 45; vezi și Stéphane Courtois și al., *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, București, Editura Humanitas, Fundația Academia Civică, 1998, p. 381).

³ Pentru plasarea Vaticanului în tabăra reacționară, anticomunistă vezi ASRI, fond D, dosar 2327, f. 197.

Semnificativă pentru percepția comunistă în legătură cu obiectivele „malefice” ale Sfântului Scaun și ale Bisericii Catolice din zona de hegemonie sovietică mi se pare o apreciere a Direcției Generale a Poliției din toamna anului 1946: „*posibilitățile informative ale Vaticanului – se spunea într-un raport intitulat Acțiunea informativă a Vaticanului în România și datat 12 septembrie 1946 – în toate țările unde există Biserica Catolică sunt vaste, mai ales datorită faptului că Suveranul Pontif are la dispoziția sa o întregă armată de preoți bine pregătiți, disciplinați, înainte de toate ușor manevrabili, nefiind legați de familie sau de averi. Fiecare sacerdot al Bisericii Romano-Catolice este în același timp un perfect agent informator al papei de la Roma care transmite din orice colț al lumii prin eșaloanele [i]erarhice toate datele de natură politică, socială, economică și religioasă pe care le culege din sânul comunității sale religioase*”.

Încă de la instaurarea regimului bolșevic în Rusia, tratamentul aplicat de autorități catolicilor avea să constituie unul dintre principalele motive ale războiului nedeclarat existent între Uniunea Sovietică și Sfântul Scaun. În Rusia exista, la momentul 1917, o comunitate catolică de aproximativ două milioane de credincioși care avea 900 de preoți. Cei din urmă, asemenea clericilor ortodocși, au fost supuși unei crunte persecuții care a culminat în martie 1923 cu procesul intentat arhiepiscopului Jan Cieplak (condamnat la moarte, dar neexecutat) și exarhului de rit oriental Leonid Fiodorov. În anul 1938 mai activau oficial doar doi preoți, pentru o lungă perioadă biserica S. Luigi din Moscova fiind singurul lăcaș catolic de cult rămas deschis¹. La Roma, chiar și după semnarea Tratatului de la Riga din 1921, se pare că existau temeri în legătură cu un posibil atac sovietic îndreptat împotriva Poloniei, stat cu majoritate

¹ *Orientalia Christiana Periodica*, volumen 64, fasciculus I, 1998, pp. 243–244) Pedro Ramet susține că în anul 1917 catolicii din Rusia dețineau 1 195 de biserici, iar în mai 1941 doar în două dintre acestea se mai oficiau slujbe religioase (*Cross and Commissar. The Politics of Religion in Eastern Europe and the USSR*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1987, p. 30).

catolică, unde exista și o misiune pontificală de ajutor¹. Faptul că Vaticanul s-a alăturat în anul 1922 valului internațional de proteste împotriva prigonirii Bisericii din Rusia Sovietică² și a continuat să se intereseze de situația comunităților catolice de aici, inclusiv prin trimiterea de misiuni, a contribuit la amplificarea suspiciunilor Kremlinului față de statul papal³. Interesul Sfântului Scaun pentru spațiul sovietic s-a manifestat și prin crearea în anul 1917 a Institutului Pontifical de Studii Orientale, organism pus sub conducerea prelatului Michel d'Herbigny, bun cunoscător al literaturii teologice ruse⁴ și al chestiunilor slave și președinte al Comisiei Pro-Rusia de la Vatican. Activitatea institutului nu a fost însă în măsură să determine ameliorarea relațiilor cu puterea sovietică, deoarece unii dintre profesori, prințul Wolkonski, de exemplu, făceau parte din rândurile emigrației ruse anticomuniste⁵.

Mefiența – dacă ni se permite acest eufemism – sovieticilor era alimentată și de interesul Sfântului Scaun pentru țările din Europa Răsăriteană (percepute drept componente ale unui cordon sanitar antisovietic), unde numărul reprezentanțelor diplomatice aproape s-a dublat. Diplomația vaticană a privit cu o oarecare neliniște perspectiva reluării relațiilor diplomatice, în anii 1930, între

¹ AMAE, fond 71/Vatican, anii 1920–1929, vol. 1, General, f. 78 verso

² Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, traducere de Anca Irina Ionescu, București, Editurile Orizonturi și Lider, f.a., p. 414

³ La sfârșitul anului 1926, doi clerici catolici, trimiși de Vatican în URSS, au fost expulzați în baza unui decret care interzicea oficierea slujbelor religioase pe teritoriul sovietic de către cetățeni străini (vezi pe larg Vincenzo Poggi, „Joseph Ledit (1898–1986). Journal d'une mission en Russie (1926)”, în *Orientalia Christiana Periodica*, volumul 53, fasciculus I, 1987, pp. 10–11). Mai trebuie spus că, în același an, nu se mai afla în libertate nici un cleric superior catolic din URSS, toți fiind înțemnițați sau deportați (Pedro Ramet, *op.cit.*, p. 29).

⁴ AMAE, fond 71/Vatican, anii 1930–1934, vol. 2, General, f. 19; raportul diplomatului Ion Broșu, însărcinat cu afaceri al României la Sfântul Scaun, cu privire la Institutul pentru Studii Orientale și Propagandă Catolică în Orient (22 noiembrie 1930).

⁵ *Ibidem*, f. 21. Prințul Wolkonski, fost ambasador la Roma al Rusiei țariste, s-a convertit la catolicism, fiind hirotonit preot în anul 1930. S-ar putea face o apropiere între aristocratul rus și Vladimir Ghika, prinț al Bisericii Catolice.

unele state est-europene și Uniunea Sovietică, avertizând demnitarii acestor țări asupra primejdiilor la care s-ar expune.¹ Începând cu toamna anului 1939, URSS a ocupat vaste teritorii din Europa Răsăriteană, astfel că numeroase comunități catolice au ajuns sub suveranitate sovietică. În multe cazuri clerul superior de aici a fost închis, iar unele seminarii catolice au fost desființate sau infiltrate cu agenți ca Biserica Romano-Catolică să fie subminată din interior.² În țările baltice, cu precădere în Lituania, Biserica Catolică era o amenințare pentru sovietici, nu numai pentru programul lor de *socializare ideologică*, ci mai ales pentru politica de omogenizare etnică.³ De altfel, pentru sovietici și comuniștii est-europeni politica religioasă și cea față de naționalități au fost părți ale unui întreg, nefiind elaborate independent. De cele mai multe ori aceste politici au fost doar secvențe ale procesului de formare a „omului nou”⁴. Dincolo de aceste aspecte, fără îndoială importante, între Moscova și Vatican exista o profundă incompatibilitate de natură ideologică sau, mai bine zis, o *stare de război ideologic*⁵. Condamnarea ideologiei comuniste a fost o constantă a politicii vaticane începând cu enciclica *Rerum Novarum* (1891) a papei Leon al XIII-lea; linia aceasta a fost continuată de succesorii săi prin enciclice de felul celei din anul 1931 intitulată *Quadragesimo Anno* și edictată de Pius al XI-lea. „Acolo unde a cucerit puterea – se spunea în enciclică –, comunismul se dovedește sălbatic și inuman într-un mod incredibil și inexplicabil, așa cum o demonstrează înspăimântătoarele masacre și ruinele pe care le-a acumulat în imense țări din Europa Orientală și din Asia”⁶. În același registru poate fi înscrisă și enciclica *Divini Redemptoris* (19 martie 1937) care denunța comunismul „bolșevic

¹ *Ibidem*, f. 125; telegramă a însărcinatului cu afaceri al României la Vatican, 30 octombrie 1932

² Pedro Ramet, *op.cit.*, p. 30

³ *Ibidem*, p. 35

⁴ *Ibidem*, p. 38

⁵ ASRI, fond D, dosar 2327, f. 207

⁶ Apud Alain Besançon, *Confuzia limbilor. Criza ideologică a Bisericii*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 45

ateu" și evoca „oribilul abuz de autoritate în serviciul terorismului colectivist"¹. Deși cu numai câteva zile înainte, la 15 martie, enciclica *Mit Brennender Sorge* condamna rasismul nazist, totuși Sfântul Scaun nu a denunțat deschis crimele comise în numele „soluției finale"², iar această „tăcere" avea să fie speculată după 1945 de sovietici și de marionetele lor comuniste din Europa Orientală. Eugenio Pacelli, ales papă în martie 1939, fost nunțiu apostolic în Germania (1920–1930)³ și figura-cheie a politicii răsăritene vaticane între 1917 și 1958⁴, a menținut aceeași linie anticomunistă. Dar lupta dusă contra comunismului punea mari probleme din cauza faptului că era, de fapt, o secularizare a mesianismului creștin⁵, or, atunci când ideologia comunistă amenința să se extindă, culturile creștine păreau că își pierduseră dimensiunea mesianică. Alții au dus comparația chiar mai departe, făcând următoarea analogie între „Biserica" comunistă și cea creștină: prima are un *Vechi Testament* reprezentat de operele lui Karl Marx, iar completările aduse învățăturilor lui Marx și Engels de către Lenin și Stalin se constituie în *Noul Testament*; nici ierarhia comunistă nu diferă de cea romano-catolică: Stalin fiind un fel de papă comunist, în timp ce liderii partidelor comuniste din țările vasale Moscovei ar putea

¹ Apud Jean-Claude Eslin, *Dumnezeu și Puterea. Teologie și politică în Occident*, traducere de Tatiana Petrache și Irina Floare, București, Editura Anastasia, 2001, p. 308. Trebuie spus că, înainte de 1944, discursul Bisericii Catolice tindea să pună pe același plan social-democrațiile și comunismul bolșevic (Alain Besançon, *Dilemele mîntuirii. Criza Bisericii Catolice*, traducere de Mona și Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 2001, p. 45).

² *Ibidem*, p. 57

³ Michel Mourre, *Dictionnaire encyclopédique, n-p*, nouvelle édition, Paris, Bordas, 1986, p. 3668; pentru evocarea „perioadei germane" a carierei papei Pius al XII-lea, vezi și Vintilă Horia, *Dicționarul papilor*, traducere de Ana Vădeanu, București, Editura Saeculum I.O., 1999, p. 279.

⁴ *Orientalia Christiana Periodica*, volumen 42, fasciculus I, 1976, p. 289

⁵ Jean-Claude Eslin, *op. cit.*, p. 307. În opinia lui A. Besançon, comunismul poate fi analizat din mai multe puncte de vedere ca o *perversa imitatio* a creștinismului (A. Besançon, *Dilemele mîntuirii*, p. 54). Pentru plasarea marxismului în categoria sistemelor politice cvasireligioase, vezi și *Orientalia Christiana Periodica*, volumen 52, fasciculus II, 1986, p. 484.

fi priviți drept un *colegiu al cardinalilor*. În fine, organismele informative secrete și de represivitate ar putea fi asociate cu Inchiziția.

Cum am văzut, aversiunea dintre Sfântul Scaun și URSS era reciprocă și se va întări în perioada războiului, mai ales că una dintre motivațiile pentru care Pius al XII-lea a evitat să condamne fățiș Germania nazistă a fost tocmai teama sa ca prin această atitudine foarte fermă să nu favorizeze pericolul comunist.¹ Sfântul Scaun a încercat să-și mențină neutralitatea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar și să-i cruțe pe catolici de posibile consecințe nefaste. Spionajul sovietic era în posesia unui raport, trimis de rezidentura din Turcia, care arăta că în vara anului 1942, din inițiativa papei Pius al XII-lea, reprezentantul Sfântului Scaun la Ankara îl abordase pe ambasadorul german Franz von Papen, îndemnându-l să facă uz de influența sa pentru încheierea unei păci separate între Aliații occidentali și Germania nazistă. Vaticanul era plasat, astfel, în tabăra dușmanilor URSS, mai ales că rezidentura din Roma a serviciilor sovietice de spionaj relata despre contactele din timpul războiului dintre papa Pius al XII-lea și Myron Taylor, reprezentantul SUA la Vatican, contacte ce ar fi urmărit să limiteze influența sovieto-comunistă în Europa.²

În Europa Răsăriteană, după 1944, existau și alte condiții mai mult decât nefavorabile pentru Biserica Catolică: prezența armatei sovietice, precum și a unor guverne comuniste sau dominate de comuniștii imitatori servili ai modelului stalinist.³ Pe lângă vechile

¹ Michel Mourre, *op.cit.*, p. 3669

² Pavel Sudoplatov, Anatoli Sudoplatov, Jerrold L. și Leona P. Schecter, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, versiune românească de Anca Irina Ionescu, f. 1, Editura Elit Comentator, Editura Eleusis, f.a., p. 119. În privința misiunii lui Myron Taylor, vezi detalii la Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului 1939–1944*, București, Editura Europa Nova, 1999, pp. 21–22.

³ Înaintarea armatelor sovietice spre inima Europei nu a lăsat indiferentă diplomația vaticană (vezi ASRI, fond D, dosar 2327, f. 196 sqq). Totuși, Sfântul Scaun nu putea influența desfășurarea evenimentelor. Când Pius al XII-lea a insistat pe lângă Myron Taylor ca SUA să pună în discuție la conferința de la Dumbarton Oaks problema respectării libertății religioase, diplomatul american i-a arătat răspunsul președintelui Roosevelt prin care se refuza o astfel de

motive de divergență a apărut și angajamentul ferm al papei pentru o democrație după model occidental, model politic ce venea în contradicție cu „democrația“ stalinistă.¹ Acest angajament s-a tradus și printr-un sprijin efectiv acordat partidelor democratice de inspirație creștină, Sfântul Scaun fiind favorabil constituirii, sub egida partidelor demo-creștine, a unei Europe unite capabile să reziste subversiunii comuniste. În schimb, poziția lui Pius al XII-lea în ce privește posibilitatea coabitării între Biserica Catholică și statul organizat după model sovietic a fost extrem de rigidă: pontiful a fost atât de ferm încât a militat pentru eradicarea oricărei încercări catolice de a căuta elemente comune cu regimurile comuniste est-europene.² Sfântul Scaun a abandonat după 1945 prudența care i-a caracterizat diplomația în cele două războaie mondiale pentru a-și însuși o atitudine fățiș proamericană și prooccidentală³ și poate cea mai bună dovadă în acest sens este decretul din 1 iulie 1949 de excomunicare a comuniștilor. De altfel, Pius al XII-lea împreună cu cardinalul Francis Spellman de New York (prelat american de origine irlandeză) au devenit reprezentanții unei poziții inflexibile în fața amenințării comunismului. Prelații sau clericii din răsăritul Europei care au încercat însă să pună în practică decretul de excomunicare edictat de Sfântul Oficiu s-au expus unor previzibile represalii. Astfel, la conferința Cominform din 1949, liderul comunist cehoslovac Rudolf Slanski declara următoarele: „*am arătat populației că, pentru a produce neliniști în rândul populației, episcopii lucrează în interesul dușmanilor din*

---

intervenție pe motivul că „*rușii, aliații noștri, așa cum știți, sunt foarte sensibili... și aceasta ar putea fi pentru ei un atac frontal*“ (Ion Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, p. 176).

¹ Semnificativ este mesajul de Crăciun (1944), vezi Vittorio Peri, „*Russia – paese di missione? Due modi di presenza e di attività della Chiesa Cattolica in Russia*“, în *Orientalia Christiana Periodica*, volumen 62, fasciculus I, 1996, p. 177.

² Șerban Turcuș, *Varia catholica. Studii de istorie și eclesiologie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 100

³ Sergio Romano, *50 de ani de istorie mondială. Pacea și războaiele de la Ialta până în zilele noastre*, traducere de Mircea Vasilescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 114

afară ai Republicii. Decretul papei de excomunicare din Biserică a demonstrat și mai clar că ierarhia Bisericii s-a folosit de religie pentru scopuri antistatale, antidemocratice în țara noastră. Când ierarhia a încercat în câteva cazuri să aplice decretul de excomunicare, am răspuns prin trimiterea la închisoare pentru 8–10 ani a clericilor care au pus decretul în practică”¹.

Patriarhia Rusă – un nou adversar al Sfântului Scaun în Europa Răsăriteană

Vaticanul avea să se confrunte în Europa Răsăriteană postbelică și cu Biserica Ortodoxă Rusă, noul aliat al conducerii sovietice. Kremlinul va încerca după 1943 să folosească din plin Patriarhia Rusă ca instrument al politicii sale externe. Trebuie spus că în a doua parte a războiului, atunci când Stalin a descoperit foloasele unei Biserici Ortodoxe unitare în momente dificile pentru URSS², Kremlinul a reușit să se reconcilieze cu Biserica Rusă – infiltrată, de altfel, la toate nivelurile cu agenți NKVD³ –, și a permis restaurarea patriarhatului⁴. Biserica Rusă s-a dovedit extrem de utilă în lupta contra ocupanților germani pe care i-a denunțat de la bun început,

¹ Giuliano Procacci (ed.), *The Cominform. Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949*, Milano, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, 1994, p. 1014

² După 22 iunie 1941 mitropolitul rus Serafim, aflat la Berlin, îi chemase pe ortodocși să lupte contra bolșevismului. Au existat și alte „defecțiuni” în cadrul ierarhiei ortodoxe ruse; astfel, mitropolitul Serghei Voskresenski a rămas în teritoriile ocupate de germani, iar episcopul Policarp de Kiev a fost condamnat de Biserica Rusă pentru colaborare cu germanii (Michel Heller, Aleksandr Nekrich, *L'Utopie au pouvoir. Histoire de l'URSS de 1917 à nos jours*, Paris, Editions Calmann-Lévy, 1985, pp. 344–345).

³ Pavel Sudoplatov și al., *op.cit.*, p. 166. Andrea Cassulo, conducătorul nunțiatului de la București, aprecia după 1945 că pericolul comunist se vedește prin propaganda „pretinsei Biserici creștine ortodoxe sovietice ai cărei slujbași sunt angajații regimului comunist-sovietic” (ASRI, fond D, dosar 2324, f. 60).

⁴ Împrejurările alegerii patriarhului Serghei la începutul lunii septembrie 1943 sunt bine surprinse de Tatiana Volokitina, „Stalin–Biserica Rusă: o relație interesată”, în *Magazin istoric*, serie nouă, anul XXXIV, nr. 1 (406), ianuarie 2001, pp. 15–16.

numindu-i „tâlhari fasciști”¹. Sfântul Scaun avea să realizeze faptul că această schimbare de atitudine față de Biserică nu este decât o manevră abilă a lui Stalin de a utiliza Patriarhia Rusă drept instrument de punere în practică a planurilor sale geopolitice, dar Vaticanul nu avea prea multe mijloace pentru a o contracara. În condițiile în care Biserica Rusă se obligase să servească interesele statului sovietic în sfera politicii externe, nou creată Secție de relații internaționale a Patriarhiei Moscovei, condusă de mitropolitul Nicolai, a venit în sprijinul diplomației Kremlinului, având și o pronunțată orientare anticatolică.² Astfel, pe fondul reluării contactelor cu alte Biserici, la Sinodul din ianuarie 1945 s-au reunit la Moscova reprezentanții a mai multor Biserici autocefale, care au convenit să lupte cu toată energia contra Vaticanului.³ Pasul următor a fost tentativa de a găsi în Occident aliați împotriva Romei papale, lucru dovedit și de vizita făcută în primăvara aceluiași an de mitropolitul Nicolai în Marea Britanie, unde s-a întâlnit cu arhiepiscopul anglican de York. Documentele sovietice par să indice faptul că la întrevedere celor doi prelați s-a exprimat o unitate de vederi în privința dușmanului comun al ortodoxiei și Bisericii anglicane – Vaticanul. Dintr-un alt document, de data aceasta al organismelor informative românești, aflăm că arhiepiscopul de Canterbury l-ar fi recunoscut pe patriarhul Alexei al Moscovei și ar fi dorit o apropiere de ortodoxie, iar acest fapt i-ar fi „înfuriat extrem pe catolici”⁴. La Kremlin se miza și pe crearea la Moscova a unui centru ecumenic al ortodoxiei ce ar fi trebuit să fie un fel de Vatican „moscovit” sau „ortodox”. S-a luat în calcul chiar și convocarea unui sinod care urma să consacre proclamarea Patriarhiei Rusiei drept *Patriarhie Ecumenică*.

¹ *Biserica Ortodoxă Rusă și războiul pentru apărarea patriei*, traducere de Paul Donici, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1950, p. 3

² Tatiana V. Volokitina, „Conducerea sovietică și crearea blocului Bisericilor Ortodoxe în Europa Orientală (1943–1948)”, comunicare susținută în cadrul celei de-a V-a sesiuni a Comisiei bilaterale a istoricilor din România și Federația Rusă (25 octombrie 2000)

³ *Ibidem*

⁴ ASRI, fond D, dosar 2327, f. 229

Cu toate acestea, planul desfășurării la Moscova a unei reuniuni internaționale a Bisericilor creștine necatolice – care ar fi întărit influența sovietică asupra lumii creștine – a eșuat poate și datorită compromiterii lui de către Vatican.¹

Pedro Ramet, un autor de referință pentru studierea relațiilor stat-Biserică în spațiul dominat de sovietici, a identificat șase factori mai importanți care au determinat politica religioasă comunistă: ponderea organizației religioase, dispoziția acesteia de a se subordona/conforma cerințelor autorității politice și posibilitatea de a o infiltra și de a o controla prin intermediul poliției politice, problema dependenței de o autoritate străină, loialitatea sau lipsa de loialitate a unui cult religios în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, configurația etnică a țării și cultura politică dominantă.² Supunerea Bisericilor Catolice locale față de o autoritate din afara blocului „democrațiilor populare”, precum și faptul că Biserica Catolică părea să fie o oază de autonomie și chiar de independență nu erau deloc pe placul noilor guvernanți comuniști, fiind percepute drept acte de trădare. Biserica Catolică pe care și-o dorea conducerea de la Moscova trebuia să-și piardă caracterul de „instituție internațională”³.

Relațiile diplomatice. Restrângerea și suprimarea comunicării nunțiaturilor cu comunitățile catolice

Ca o urmare firească a acestei viziuni, guvernele comuniste au urmărit să restrângă comunicarea Nunțiaturilor Apostolice cu ierarhia și credincioșii catolici, au căutat să sufoce presa confesională – atât cea internă, cât și pe cea externă venită de la Roma –, prea puțin favorabilă preconizatelor transformări în sens comunist. În unele țări, reprezentanțele diplomatice ale Sfântului Scaun și-au încetat

¹ Tatiana V. Volokitina, *Conducerea sovietică...*, 2000. Unele surse indică faptul că Damaschinos, mitropolitul primat al Greciei, ar fi fost, după 1945, favorabil apropierii eleno-vaticane, idee susținută și de politica anglo-saxonă în zonă (ASRI, fond D, dosar 2327, f. 202).

² Pedro Ramet, *op.cit.*, p. 16

³ ASRI, fond D, dosar 2324, f. 76